

Klankverandering: Regelgebonden of Lexicaal diffuus?

Harry van der Hulst

INL
Leiden

0. Inleiding¹⁾

In het standaard generatieve model van fonologische verandering wordt fonetisch gemotiveerde verandering (*sound change*) beschreven door de toevoeging van regels aan het eind van de fonologische component (King 1969). In dit artikel zal ik het mechanisme van de regeltoevoeging bespreken tegen de achtergrond van de zogenaamde *lexicale diffusie* theorie (Wang 1977). Mijn voornaamste conclusie is dat deze theorie niet beschouwd kan worden als een aanvulling op de standaard theorie. In een beschrijving van fonologische veranderingen, die verantwoording aflegt van lexicale geleidelijkheid, kan niet op zinnige wijze gebruik gemaakt worden van het mechanisme regeltoevoeging *zoals dat in de standaard theorie wordt opgevat*. De lexicale diffusie theorie is beter verenigbaar met een radicale variant van de standaard generatieve fonologie, de zogenaamde 'upside-down' fonologie van Leben & Robinson (1977).

In par. 1 geef ik een korte kritische introductie tot de lexicale diffusie theorie (voortaan LDT). Er wordt gewezen op enkele overeenkomsten tussen de LDT en de opvattingen van Labov (bijv. 1972) en op een belangrijke lacune in de LDT. In par. 2 staat de relatie tussen de LDT en de 'regularity hypothesis' centraal. Ik ga speciaal in op een in Zonneveld (1978) voorgestelde verbinding van de standaard theorie en de LDT, welke m.i. moet worden afgewezen.

1. De *lexicale diffusie* theorie en de notie 'regeltoevoeging'

Het mechanisme van de regeltoevoeging is in twee opzichten onbevredigend. Op de eerste plaats komen toegevoegde regels 'uit de lucht vallen'. Binnen de theorie mist hun verschijning elke verklaring²⁾.

De belangrijkste oorzaak hiervoor is dat in de standaard theorie geen principieel onderscheid wordt gemaakt tussen de beschrijving

van fonetisch gemotiveerde klankverandering (beschreven d.m.v. regeltoevoeging en -vereenvoudiging) en grammaticaal gemotiveerde verandering (beschreven door regelverlies, -herordening en -vereenvoudiging). De verklaringsmiddelen waarover de theorie beschikt hebben uitsluitend betrekking op de laatste soort³⁾. Op deze zaken en op een poging de toevoeging van regels te verklaren d.m.v. een uitbreiding van het descriptieve apparaat ben ik uitgebreid ingegaan in Van der Hulst (1978). Op de tweede plaats berust het mechanisme van de regeltoevoeging (maar dit geldt ook voor de andere mechanismen) op een ongelooflijk macroscopische voorstelling van de wijze waarop een verandering in het klanksysteem van een taal ingang vindt. Indien letterlijk genomen betekent de toevoeging van een regel A → B / C - D dat van het ene moment op het andere in alle relevante lexicaal items de A verandert in een B, zodat de sequentie CAD plotse-ling is verdwenen (zie ook Koefoed & Schuitink 1978, 88-89). We menen te weten dat in een aantal opzichten de verandering niet *abrupt*, maar *geleidelijk* verloopt en dat abstractie van deze geleidelijkheid in sommige gevallen schadelijk is voor de verklaringeskracht van de theorie.

Van de verschillende manieren waarop een verandering zich geleidelijk kan voltrekken heeft in het standaard model alleen de geleidelijke uitbreiding van een proces naar nieuwe fonologische contexten een plaats gekregen en wel onder de naam *regelvereenvoudiging*. Het feit dat dit veranderingsmechanisme verwijst naar een aantal onderling verschillende veranderingstypen zal ik hier niet nader bespreken⁴⁾.

Een andere vorm van geleidelijkheid waarvan wordt geabstraheerd houdt verband met het feit dat sommige regels optioneel worden toegepast (met een frequentie die op niet willekeurige wijze wordt bepaald) en/of alleen worden toegepast op bepaalde stijlnivo's. De geleidelijkheid zit erin dat de toepassingsfrequentie geleidelijk kan toenemen, de grens van verplichte toepassing naderend, of dat op dezelfde manier uitbreiding naar andere stijlnivo's plaatsvindt. Het is met name Labov geweest die heeft duidelijk gemaakt dat abstractie van deze vormen van geleidelijkheid en de eruit voortvloeiende variabiliteit - het naast elkaar bestaan van oude en nieuwe vorm - de weg afsnijdt tot het leveren van een bevredigend antwoord op de vraag hoe talen überhaupt veranderen.

Op de vraag of een verandering in die zin geleidelijk verloopt dat de overgang van A naar B gepaard gaat met een serie tussenstapjes (fonetische geleidelijkheid) zal ik ook in dit verband niet uitgebreid ingaan. In discussies hierover is vaak onduidelijk wat nu precies wordt verstaan onder geleidelijkheid. Indien hieraan noties gekoppeld worden zoals 'willekeurigheid' of 'onwaarneembaarheid' liggen de zaken reeds anders dan wanneer het uitsluitend gaat om eventuele subtiele tussenstadie. Te wijzen op radicale veranderingen zoals deleties, inserties of permutaties van segmenten houdt geenszins in dat men de noodzakelijke abruptheid van alle veranderingen aantoonst. Misschien is dit zelfs niet voldoende om aan te tonen dat minstens sommige veranderingen fonetisch abrupt verlopen (cf. Cowan 1971). Een met deze kwestie verband houdende vraag, namelijk of verandering primair plaatsvindt in de competence of in de performance, wordt besproken in Koefoed (1976). Een keuze voor de eerste mogelijkheid impliceert eigenlijk een afwijzing van de relevantie van het standpunt dat *klanken* geleidelijk veranderen. *Grammatica's* veranderen en veranderingen in de grammatica zijn per definitie abrupt. Het is dus begrijpelijk dat in het standaard model de visie wordt aangehangen dat fonetische veranderingen abrupt zijn omdat in dit model geldt 'change is change in competence'. Zoals Koefoed opmerkt wijzen echter de onderzoekingen van Labov erop dat ten minste een

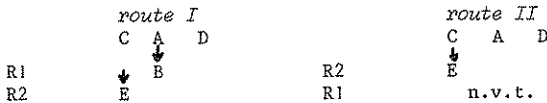
aantal veranderingen geleidelijk verlopen in elke redelijke betekenis van dit woord.

Een laatste vorm van geleidelijkheid is de lexicale. Scherp gesteld gaat het om de vraag of alle lexicale items die aan de structurele descriptie van een regel voldoen tegelijkertijd door de regel worden aangetast of dat de aantasting één voor één (of groep voor groep) gebeurt. Een keuze voor het tweede standpunt heeft geleid tot de al genoemde lexicale diffusie theorie (voor het eerst voorgesteld in Wang 1969). De voornaamste kenmerken van deze theorie en zijn implicaties geef ik weer in de volgende 12 punten:⁵⁾

- (1) Niet alle fonologische gelijkwaardige lexicale items ondergaan een verandering tegelijkertijd.
- (2) De lexicale items worden geleidelijk aangetast. Dit gaat eerst langzaam tot een soort drempel wordt bereikt (de *threshold*), dan verloopt de ontwikkeling snel om aan het eind weer in intensiteit af te nemen.
- (3) Sommige ontwikkelingen verlopen echter steeds met gelijkblijvende intensiteit. Dit heeft waarschijnlijk iets te maken met de sterkte van de fonetische motivatie.
- (4) Sommige ontwikkelingen komen niet voorbij de *threshold*. Dit verklaart sommige sporadische veranderingen.
- (5) Sommige ontwikkelingen laten in het laatste stadium residuen na.
- (6) Gezien het lexicaal diffuse karakter van klankontwikkelingen kunnen we niet zeggen dat fonemen veranderen (het *type*), maar wel realisaties daarvan in lexicale items (de *tokens*).
- (7) Een aangetast lexical item gaat door een fase van synchrone variabiliteit.
- (8) Omdat klankontwikkelingen een *tijdsdimensie* hebben (*intrarule time*) kunnen twee of meer ontwikkelingen (deels) gelijktijdig actief zijn. Ze zijn dan *intersecting* i.p.v. *successive*.
- (9) Twee of meer ontwikkelingen kunnen een cruciale ordeningsrelatie onderhouden:

R1 : A → B / C - D
R2 : C → E

- (10) Twee lexicale items kunnen twee gelijktijdig werkende ontwikkelingen in tegengestelde volgorde ondergaan. Ook kan één item langs twee verschillende manieren worden afgeleid (dan ontstaat een *doublet*):

- (11) In het geval dat de cruciale ordeningsrelatie *bleeding* is (zoals onder 10) en de werking inderdaad (deels) gelijktijdig spreken we van *competing changes*: werking van R2 blokkeert werking van R1.
- (12) Uitzonderingen (residuen) op een ontwikkeling kunnen nu verklaard worden door een *competing change* aan te nemen.

Uit (12) blijkt het belang van de LDT. De mogelijkheid wordt geopend om uitzonderingen te verklaren. Deze verklaringsmogelijkheid berust cruciaal op het lexicaal diffuse karakter van klankveranderingsprocessen. Directe evidentie voor de LDT leveren gevallen waarin in het taalgebruik van één spreker (op één stijlnivo) sommige woorden worden aangetroffen die wel en andere die niet het effect van een verandering vertonen, terwijl voor dit verschil in gedrag geen enkele fonologische of andere conditie kan worden aangewezen⁶⁾.

De theorie van Labov vinden we terug onder (8). Overigens houdt Labov (1972: 105-111) zelf ook rekening met lexicale diffusie, bij hem aangeduid met de term *decomposition*. Interessant is dat Labov een voor de hand liggende vraag stelt, die bij Wang c.s. maar nauwelijks aandacht krijgt, nl. de vraag of er een patroon in de decompositie zit. Onderzoekresultaten van Labov en o.a. van Ralph (1975: 145-7) bevestigen dat dit althans in een aantal gevallen zo is. Soms komen echter van persoon tot persoon onverklaarbare fluctuaties voor. Maar wat zijn nu de factoren die een geordende decompositie kunnen bepalen?

Een factor die al lang wordt onderkend is de *frequentie*. Het idee is dat de meer frequente items fonetisch gemotiveerde processen eerder ondergaan dan de minder frequente. Recentelijk heeft Hooper (1976a) d.m.v. een klein onderzoekje aangetoond dat de factor frequentie inderdaad een rol kan spelen. Ik laat de frequentie hier verder onbesproken. Zie ook Gerritsen en Jansen (te versch.).

Een volgende factor noem ik *paradigmatische pressie*. De relatie tussen klankverandering en paradigma is bekend. Er is voor zover door klankprocessen niet functionele alternantie in het paradigma worden veroorzaakt, een neiging deze alternantie weer te elimineren. Als motivatie hiervoor zien we een principe dat wordt aangeduid met het *one form one meaning principle* (zie Van der Hulst 1978: 123). Als nu reeds voltooide veranderingen ongedaan gemaakt kunnen worden onder paradigmatische druk dan ligt het voor de hand te veronderstellen dat deze zelfde druk ervoor zorgt dat lexicale items die eraan onderhevig zijn niet in eerste instantie de werking van een klankproces ondergaan. Het blijkt ook zo te zijn dat flectionele paradigma's veel meer druk uitoefenen dan niet-flectionele. In bijv. het werkwoordparadigma bestaat het sterkst de neiging tot analogische leveling. We zouden dus een hiërarchie van geschiktheid voor een klankproces kunnen opstellen. Het meest geschikt zijn dan de woorden waarin de condities voor het proces reeds in de onderliggende vorm aanwezig zijn (daar is nooit paradigmatische pressie), iets minder geschikt zijn dan de woordvormen waarin de condities ontstaan door compositie of derivatie en het minst geschikt die waarin de condities ontstaan door flectie.

Het is van belang in te zien dat de factor frequentie en de factor paradigmatische pressie cross-classificeren, d.w.z. één bepaalde woordvorm kan heel frequent zijn en dus de neiging vertonen te veranderen, terwijl anderzijds de vorm een sterke paradigmatische pressie ondervindt om dat niet te doen, omdat hij door een flectioneel proces is afgeleid. Idealiter zouden we in staat zijn vast te stellen welke factor in zulke gevallen 'voorrang' krijgt, gesteld dat het zo eenvoudig ligt.

Een derde factor die het verloop van het diffusie proces zou kunnen bepalen heb ik genoemd *tussentijdse regelformulering*. De aanwezigheid van deze factor viel me op bij de bestudering van Devos & Taeldeman (1974), een uitvoerig artikel dat een systematische beschrijving wil geven van een vokaal-verkortingsproces in het Westvlaams. Dit overzichtelijke artikel dat geschreven is binnen het standaard model over geeft regels, waar ook maar het nivo van het geïsoleerde of unieke, overstegen lijkt. Nergens wordt gerefereerd aan de theorie van Wang c.s. Des te leuker is het dat dit artikel toch in alle opzichten past binnen de LDT en als een regelrechte ondersteuning ervan kan worden opgevat. Op een bepaald punt suggereren de beschreven feiten echter ook een aanvulling op de LDT en dit bracht me op de derde genoemde factor.

Vokaalverkorting vindt plaats voor een consonant cluster, echter niet voor elke cluster even 'gemakkelijk'. De mate van 'gunstigheid' voor verkorting wordt bepaald door de fonologische kracht (*strength*)

van de cluster: hoe sterker de cluster hoe meer verkorting. De krachtschaal die voor het proces adequaat lijkt komt overeen met door anderen op basis van andere processen voorgestelde krachtschalen (zie bijv. Hooper 1976: 195-207):

- (1)
(i)	V	→	[-lang]	/	—	[	n	strength	]	[	m	strength	]
(ii)	voc	glide	liq/nas	fric	expl								
	1	2	3	4	5	[strength]							

Inzake de verkortingsgevallen die Devos & Tældeman beregelen valt nu het volgende op. De progressie van de verkortingstendans vertoont het typische lexicaal diffuse karakter. In een aantal gevallen zijn er op basis van de verkorte gevallen regels te geven, maar dan steeds regels met een beperkt domein, gedefinieerd in fonetisch en/of morfologische termen. Dit wijst m.i. op de volgende gang van zaken: eerst worden een paar geïsoleerde woorden aangetast (bijv. de frequentste, die de minste paradigmatische pressie ondergaan enz.) en pas daarna wordt op basis van deze woorden een regeltje geformuleerd. Dit is dan niet de uiteindelijke alomvattende verkortingsregel, maar eerder een soort tussentijdse balans, kennelijk voortkomend uit een sterke neiging aan de kant van de taalgebruikers om regels te formuleren. Mijn indruk is dat het formuleren van tussentijdse regels telkens gezien moet worden als het overstijgen van een threshold binnen een voor de taalgebruiker opvallende woordklasse (i.e. een klasse woorden die een bepaald kenmerk gemeen hebben). M.a.w. ook die woorden kunnen tot de voorhoede van een verandering behoren die niet zelf een hoge frequentie hebben, maar die wel behoren tot een woordklasse die gedefinieerd wordt door een voor de taalgebruiker in het oog springende eigenschap. Nu blijkt verder dat taalgebruikers bij het formuleren van hun tussentijdse regeltjes niet zo kieskeurig zijn t.a.v. de condities waaronder ze de verandering laten plaatsvinden. Het is echter wel zo dat ze een tamelijk sterke neiging vertonen morfologische condities te prefereren boven de fonetische (werkelijke) condities. Dit werd ook reeds uitvoerig beargumenteerd in Skousen (1975). Wat bij de Westvlaamse verkorting ondersteuning oplevert van deze hypothese (die nog wel scherper geformuleerd zal moeten worden) is dit. In die fonologische contexten die niet 'krachtig' genoeg zijn om verkorting op grote schaal te bewerkstelligen wordt een klasse positieve uitzonderingen aangetroffen die in hoge mate wordt gevuld door woorden gevormd d. m.v. het verkleiningsuffix. Dit wijst erop dat de West-vlaamse taalgebruikers op een gegeven moment tot de formulering van de volgende tussentijdse regel zijn overgegaan:

- (2) V → [-lang] / — (C)₀ + DIM

Ondersteuning hiervoor ontleen ik aan het feit dat hoewel verkorting eigenlijk alleen plaatsvindt voor *clusters* hierop één significante uitzondering bestaat. Woorden waarvan de stam uitgaat op een hoge centerende diftong vertonen toch verkorting *maar alleen voor het verkleiningsuffix.*^{?)}

Mijn punt t.a.v. de derde factor is dus tweeledig. Enerzijds verloopt de lexicale progressie *schoksgewijs* - telkens als een tussentijds regeltje wordt geformuleerd wordt een groep woordvormen ineens aangetast - anderzijds is er een tendens deze groepen te definiëren in morfologische termen, zodat al vroeg *morfologisering* van een proces kan optreden.

Is nu de o.a. door de Westvlaamse feiten gesuggereerde progressie van een klankontwikkeling in overeenstemming met het mechanisme van de regeltoevoeging? De visie op 'regeltoevoeging' die voort-

vloeit uit de LDT, zoals ondersteund en aangevuld m.b.v. verkortingsfeiten, is de volgende. In een eerste fase is er alleen een veranderingstendens, die uitsluitend onder de meest gunstige omstandigheden (fonetisch, stilistisch, grammaticaal enz.) woordvormen aantast. M.a.w. er gebeurt iets met de uitspraak van woorden, maar er gebeurt niets met de regelcomponent. De verantwoordiging van deze verschijnselen valt onder de 'universele fonetische theorie'. Dan bereikt het effect van de fonetische tendens een bepaald nivo van bewustzijn (wordt bijv. geïnterpreteerd als een merkeerder van een bepaalde sociale groep) en wordt iets 'overdreven', zodat er nu iets taalspecifiek aan is. We verantwoorden dit door de groep woorden in kwestie met dit 'uitzonderlijke' uitspraakkenmerk in het lexicon op te nemen: t.a.v. deze woorden moet iets geleerd worden. Pas als de groep woorden voor de taalgebruiker een klasse vormt die ze onder een bepaalde eigenschap kunnen definiëren wordt een regel geformuleerd, i.e. een regel 'toegevoegd'. Dat de slogan *change is change in competence* bij deze gang van zaken nauwelijks meer zinnig geïnterpreteerd kan worden is duidelijk. Meer op zijn plaats lijkt: *change is change in the lexicon*.

Een verbinding van de standaardtheorie en de LDT levert een andere voorstelling van zaken op. Een regel wordt toegevoegd en als gevolg daarvan verandert (merkwaardigerwijs) slecht een klein groepje woorden. De regel is dus een *minor rule*, die alleen werkt op vormen die er speciaal door gemarkeerd zijn d.m.v. een regelkenmerk (i.e. [+regel x]). Dan komt het punt dat de regel een *major rule* wordt, hetgeen beschreven moet worden door een doort alpha-switching operatie op regelkenmerken. De regel werkt nu niet op woordvormen die een regelkenmerk bevatten: [-regel x]. Langzaam gaan deze regelkenmerken verloren.

Men zou nu kunnen zeggen dat wat betreft de *major rule* fase er geen verschil is tussen de voorstelling van de standaard theorie en die hiervoor is gegeven. Eens als de regel is geformuleerd resp. *major rule* is geworden blijven er nog steeds vormen die hem (nog) niet ondergaan. Moeten die vormen niet in beide gevallen gemarkeerd worden. Het gebruik van regelkenmerken in dit soort gevallen is echter een artefact van de standaardtheorie. We zouden eigenlijk gewoon een theorie moeten hebben waarin dat niet nodig is, een theorie waarin de lexicale representatie alle fonetische details bevat en waarin een lossere band bestaat tussen fonetische vorm en fonologische regels. Interessant genoeg is een dergelijke theorie recentelijk geformuleerd in Leben & Robinson (1977).

Within our theory of phonology, such a spread-out process of lexical diffusion presents no descriptive problem at all. The initial step in each case involves some change in the pronunciation of a limited number of words. As a result of this change, a rule is added to the phonology which may aid in establishing the morphological relationships of the affected words. As we have shown above, however, there is no need to hypothesize any exception markings on items which are not immediately affected by the change, since application of the rule is simply irrelevant in establishing their relationships.

Leben & Robinson (1978: 11)

Het lijkt er dus wel sterk op dat het huwelijk van de LDT en de 'upside-down' fonologie gelukkiger zal worden dan dat van de LDT en de standaardtheorie. Overigens moeten beide eerstgenoemden nog wel verder uitkristaliseren om een duidelijk beeld van de synthese te verkrijgen.⁸⁾

2. De lexicale diffusie theorie en de 'regularity hypothesis'

Is de LDT nu in strijd met de hypothese dat klankveranderingsprocessen uitzonderingsloos zijn⁹). Niet als we de hypothese alleen betrekking laten hebben op het *eindresultaat* van de verandering. Wat in de LDT immers gedaan wordt is kijken wat er gebeurt tussen het begin en het eindpunt van een verandering. Het *eindresultaat* van een lexicaal diffuus proces kan dan best uitzonderingsloos zijn¹⁰). Ik blijf er in dit verband buiten of we ook van uitzonderingsloosheid mogen spreken indien een grammaticaal afbaakbare groep woorden zich aan de veranderingen heeft onttrokken, zodat een samenvattende formulering van de correspondenties van het stadium voor en na de verandering een zogenaamde grammaticaal geconditioneerde klankwet of regel oplevert.

Er is juist een positieve bijdrage van de LDT aan de regelmatigheidshypothese. De LDT opent nl. een aantal wegen om uitzonderingen, die de regelmatigheidshypothese aantasten, aan te pakken. *Enerzijds* wordt een 'soepeler' houding bepleit t.o.v. uitzonderingen. Immers als gevolg van de threshold kan het zijn dat bepaalde veranderingen - al wordt niet gespecificeerd welke - slechts een kleine portie van het lexicon aantasten. Bovendien is het mogelijk dat een klankverandering in zijn laatste fase residuen nalaat. De ratio achter beide 'verklaringsmogelijkheden' wordt helaas niet gegeven. Het voordeel van deze soepeler houding is dat we ons meer druk kunnen maken over de vraag hoe het komt dat de meeste veranderingen überhaupt zo regelmatig zijn (het feit dat er een paar uitzonderingen zijn doet hier immers niets aan af). *Anderzijds* wordt het t.a.v. de residuen mogelijk in een aantal gevallen deze te ontmaskeren als *schijnbare* uitzonderingen, nl. door een competing change aan te nemen.

Hebben we dus te maken met 'uitzonderingen' op een 'klankwet', dan kunnen we behalve de gebruikelijke hulphypothesen zoals analogie (m.a.w. het *one form one meaning principle*) of *ontlening* (aan een naburig dialect of de schrijftaal) nu ook nieuwe hulphypothesen inschakelen zoals de *threshold* of een *competing change*. Hierbij moet dan de kanttekening geplaatst worden dat de kracht van de nieuwe hulphypothesen die van de meer traditionele zeker evenaardt (cf. Ralph 1975: 143). Bieden al deze hulphypothesen geen uitweg, pas dan zitten we met een steekhoudend tegenvoorbeeld voor de regelmatigheidshypothese.

Ogenscheinlijk geconfronteerd met een dergelijk tegenvoorbeeld heeft Zonneveld (1978) het vermogen van de laatste hulphypothese - die van de competing change - nog wat vergroot. Tot slot van dit artikel wil ik enkele bezwaren opvoeren tegen dit onfortuinlijke product dat is voorkomen uit het huwelijk van de LDT en de standaardtheorie. Ik geef eerst het tegenvoorbeeld dan Zonneveld's oplossing en daarna drie bezwaren.

Zonneveld (voortaan Z) bespreekt het gedrag van een regel die hij *contractie* noemt. De regel in kwestie kan informeel geformuleerd worden als:

(3) de $\longrightarrow$ $\emptyset$ / vv -

In een corpus van 145 relevante woorden zijn er:

- (4) 36 die nooit *de* hebben
- 65 die soms *de* hebben
- 44 die altijd *de* hebben

Op zich wijst dit op het lexicaal diffuse karakter van de ontwikkeling. Nu zou je denken dat we contractie midden in zijn werk betrappen. Niets is echter minder waar. Bovenstaande feiten lijken het eindresultaat van de ontwikkeling te karakteriseren. Contractie

werkt niet meer om af te maken waar hij mee begonnen is. De regel is *improductief* geworden. Een probleem voor de regelmatigheidshypothese. Voor een appél op de threshold lijkt de groep aangetaste woorden te groot (volgens Z). Een competing change dan. Maar welke? Z merkt dan op dat er een aantal woorden is met zogenaamde onetymologische *de*. Dit geeft aanleiding tot de formulering de volgende *symmetrische* (ook wel genoemd *retrograde*) regel¹¹:

(5) $\emptyset \longrightarrow$ de / vv -

Z neemt nu aan - en dat is een originele vondst - dat regel (4) en regel (5) met elkaar zijn gaan concurreren en dat dit de 'uitzonderingen' verklaart op regel (3). Z stelt dus de volgende derivaties voor:

(6)	<i>nooit de</i>	<i>soms de</i>		<i>altijd de</i>	<i>hyperc.</i>	
	reude	lade	lade	woede	pui	
(5)	--	(5) --	(3) $\emptyset\emptyset$	(3) $\emptyset\emptyset$	(3) --	
(3)	$\emptyset\emptyset$	(3) $\emptyset\emptyset$	(5) de	(5) de	(5) de	
	output reu	la	lade	woede	puide	

De vormen met en zonder *de* zijn dus ontstaan doordat beide regels er in tegengestelde volgorde op hebben gewerkt. Ik ga ervan uit dat de derivaties bedoeld zijn als beschrijvingen van de diachrone ontwikkelingen¹². Volgens Z is het dus zo gegaan dat op een gegeven moment aan de grammatica van het Nederlands regel (3) werd toegevoegd en tegelijk daarmee of een tijdje later regel (5). De eerste regel noemt Z een *sound change* en deze had derhalve een fonetische motivatie. Voor de tweede regel zal dan een andere motivatie moeten zijn, maar Z gaat daar verder niet op in. Hoe dan ook, beide regels verbreiden zich geleidelijk door het lexicon en zo kan het gebeuren dat twee items beide regels in tegengestelde volgorde ondergaan, zelfs dan een item twee verschillende derivaties ondergaat.

Mijn eerste bezwaar is dat ik niet snap hoe je kunt spreken van een *klankwet met uitzonderingen*, wanneer is vastgesteld dat de wet in kwestie *improductief* is geworden. Merk op dat Z niet aanneemt dat de veronderstelde regelcompetitie op zich op geleid tot de *improductiviteit*¹³. Maar het is juist het *improductief* worden dat verklaard moet worden.

Mijn tweede en voornaamste bezwaar is dat beide toepassingsvolgordes iets onwaarschijnlijk hebben. We moeten kennelijk aannemen dat voor beide regels geldt dat *hernieuwde toepassing* is uitgesloten, ondanks het feit dat toch minstens één van beide regels, nl. contractie, een fonetische motivatie heeft. Nu is hernieuwde toepassing niet uitgesloten omdat dit onmogelijk zou zijn: de output van beide derivaties voldoet steeds aan één van de twee regels. Contractie en insertie onderhouden nl. een *mutually feeding* relatie. Hier ligt een cruciaal verschil met de door Wang c.s. voorgestelde gevallen van regelcompetitie. In al die gevallen is de relatie van de regels in kwestie *bleeding*: hernieuwde toepassing is dan uitgesloten omdat een regel niet meer *kan* werken. In Z's derivatie mogen regels echter niet opnieuw worden toegepast omdat ze al een keer *geweest* zijn. Ik beschouw het als een onredelijke eis aan *diachrone* regels dat ze zich niet zo hebben te gedragen als de *synchrone* regels van een bepaalde variant van de genetatieve fonologie, nl. die waarin regels maar één keer in een derivatie mogen werken. Men zou van een diachrone regel wiens input door een andere regel wordt hersteld verwachten dat hij of terugkeert naar de opnieuw gecreëerde vormen of *improductief wordt*¹⁴.

Wanneer we nu aannemen dat de *improductiviteit* niet het gevolg is van de aanwezigheid van *beide* regels, waarom gebeurde dan

niet het eerste nl. hernieuwde toepassing van tenminste de regel, die met de term *sound change* wordt aangeduid (contractie), zodat de drie rechte afleiding van (6) met één stap verlengd werden? Het ligt voor de hand waarom dit niet gebeurde. Regel (3) en (5) zijn volkomen ongelijkssoortige, functioneel verschillend gemotiveerde regels die noodzakelijkerwijs niet behoren tot hetzelfde stijlnivo. Ze zitten dus wel samen in één grammatica, maar ze kunnen niet met elkaar interfereren op de manier waarop fonologische regels dat doen, die actief zijn op één stijlnivo.

De typische motivatie voor symmetrische regels is dat ze ontstaan bij stijlverschuiving van laag naar hoog. Een spreker die overschakelt op een hoger stijlnivo wil bepaalde kenmerken van zijn gewone taalgebruik vermijden omdat hij denkt dat deze kenmerken op het hogere stijlnivo niet thuishoren. Nu wijzen gevallen van hypercorrectie erop dat dit 'vermijden' niet wordt bereikt door de regels in kwestie *niet toe te passen*, maar door andere *omgekeerde regels* toe te passen. Het spreekt natuurlijk voor zich dat een omgekeerde regel alleen daar wordt toegepast waar vormen de indruk kunnen wekken dat de oorspronkelijke regel erop gewerkt heeft. Kijk nu naar de derivaties in (6). Aan te nemen dat de symmetrische regel 'werkt' (zij het loos) op vormen die alles behalve de indruk kunnen wekken dat contractie erop heeft gewerkt impliceert een ontoelaatbare miskenning van de *functie* van de regel in kwestie. De *twee rechtse derivaties* kunnen dus op geen enkele zinnige wijze geïnterpreteerd worden en hebben als enige verdienste dat ze vormen voortbrengen die op zich juist zijn. De *drie linkse derivaties* kunnen wel zinnig geïnterpreteerd worden, maar alleen door aan te nemen dat tussen toepassing van (3) en (5) een style shift plaats vindt. Het ligt dan voor de hand dat na toepassing van (5) geen hernieuwde toepassing van (3) plaatsvindt.

Samenvattend stel ik dus (a) dat op het stijlnivo dat gekenmerkt wordt door vormen als *reu* en *la* regel (5) niet thuis hoort; hypercorrecte vormen zijn ongemotiveerd op een stijlnivo dat deletie toelaat en (b) dat op het stijlnivo dat toepassing van (5) uitlokt (3) niet thuis hoort; precies daarom is er juist een regel als (5). Uit deze redenering volgt dat er geen regelcompetitie is (kan zijn) en dus geen middel om de zogenaamde uitzonderingen te verklaren: de regels in kwestie interfereren niet met elkaar.

De improductiviteit van contractie kan veroorzaakt zijn door het feit dat contractie, geformuleerd als in (3) een zgn. getelescopeerde regel is, i.e. een regel die een samenvattende formulering is van een aantal elkaar opvolgende ontwikkelingen (cf. Schönfeld par. 34)¹⁶):

(7) schāde > schā-ð > schā

of

(8) schāde > schāje > schāj > schā

De lexicale diffusie theorie maakt het mogelijk dat volgende ontwikkelingen reeds een aanvang nemen nog voor de eerste stap geheel is afgerond en dus dat een getelescopeerde regel ontstaat vóór alle woorden de eerste ontwikkeling hebben ondergaan. Het is een bekend feit dat regeltelescopering de 'denaturalisatie' van regels veroorzaakt en dat onnatuurlijke regels improductief worden (zie Hyman 1975: 173-5).

Mijn conclusie is dat uit de aanwezigheid van twee regels (3) en (5) in één grammatica niet meteen volgt dat de derivaties in (6) moeten worden aangenomen. Het lijkt me in het algemeen dat men niet moet werken met regels, waarvan de motivatie crusiaal berust op de erkenning van stijlnivo's, in een analyse waarin nu juist van ver-

schillende stijlnivo's wordt geabstraheerd. Dit kan hoogstens leiden tot (misschien verrassend) gegoochel met regels, maar niet tot beschrijvingen die zinnig interpreteerbaar zijn of 'verklarend' in een andere zin dan dat de feiten volgen uit de beschrijving, een vermogen waar overigens sommigen genoeg mee nemen.

Nu kan het zijn dat men de boven gegeven argumentatie niet dwingend acht, bijvoorbeeld omdat men de feiten verklaard acht en zo iets als 'interpretatie van de beschrijving' heilloos gegeven de onmogelijkheid op non-aprioristische gronden te oordelen over het realiteitsgehalte van taalkundige beschrijvingen. Er blijft dan toch nog een bezwaar, dat van methodologische aard is¹⁷⁾.

Gesteld dat men gebruik wil maken van de door Z bedachte 'verklaringsmogelijkheid' van 'uitzonderingen' en dat men vindt dat de zgn. regelmatigheidshypothese van de ondergang is gered, volgt daaruit dan niet dat de regelmatigheidshypothese immuun is gemaakt voor falsificatie. Immers nu zijn uitzonderingen altijd 'verklaarbaar': ze kunnen altijd wel het gevolg zijn van een competitie tussen een regel en zijn omgekeerde. Z is zich van dit gevaar bewust. Hij stelt dat de door hem geïntroduceerde verklaringsmogelijkheid alleen mag worden gebruikt als de aanwezigheid van een omgekeerde regel blijkt uit gevallen van hypercorrectie. Op het eerste gezicht lijkt dit de redding. Toch is deze manoeuvre ongemotiveerd.

Hypercorrecte vormen kunnen alleen optreden als de oorspronkelijke regel een output creëert die ook onafhankelijk van deze regel kan voorkomen. We hebben echter gezien dat omgekeerde regels optreden bij stijlverschuiving van laag naar hoog. Waarom zouden nu gevolgen van een regel die in bovenbedoelde zin opaque is ongedaan gemaakt worden door toepassing van een omgekeerde regel en de gevolgen van een niet-opaque regel door niet-toepassing van een regel? Welke intrinsieke relatie is er tussen de wijze van ongedaan maken van een uitspraakkenmerk en de opaciteit van een regel. Volgens mij zijn dat twee zaken die volkomen los van elkaar staan. Is nu op grond van hypercorrecte vormen aangenomen dat 'ongedaan maken' gebeurt door toepassing van omgekeerde regels, dan moet dit gelden voor elk ongedaan maken. Kunnen we met omgekeerde regels competitie aannemen dan kunnen we steeds competitie aannemen. Verklaard een dergelijke competitie uitzonderingen dan kunnen we alle uitzonderingen zo verklaren. *Hiermee is de regelmatigheidshypothese onfalsifieerbaar geworden.*

M.i. werpen alle hier aangevoerde bezwaren een bedenkelijk licht op Z's hypothese. Een hele andere vraag is natuurlijk of de regelmatigheidshypothese wel gered moet worden en of niet tussen aanvang en voltooiing van een verandering vele dingen kunnen gebeuren waarvan we nog onvoldoende weet hebben. Misschien is de eis van absolute regelmaat wel gewoon 'onredelijk'.

Noten

1. Dit is de tekst van een lezing gehouden op de TIN-dag (20-01-1979) te A'dam.

Gesprekken met Cor van Bree, Teun Hoekstra en Michaël Moortgat, hebben veel geholpen bij de formulering van de argumentatie. Commentaar op dit artikel is van harte welkom.

2. Bepaalde taalveranderingen worden 'verklaard' (ik gebruik liever de term 'beschreven'; cf. King 1969, 108 = 'geregistreerd') door toegevoegde regels, maar de toevoeging van regels wordt niet verklaard.
3. Bepaalde taalveranderingsfeiten worden bijv. 'verklaard' door regelverlies en regelverlies wordt verklaard door zgn. *formal conditions* (de evaluatie metriek) en *substantive conditions* (bijv. paradigma uniformiteit).
4. Vereenvoudiging in morf fonologische regels, in fonetische regels (input, motiverende context), in fonetische regels (blokkerende context) etc.
5. Een toepassing van de LDT op enkele Nederlandse feiten geeft Verhoeven (1974), Zie echter Jansen (1978).
6. Keel (1977) meent dat het diffusiepatroon wordt bepaald door de uitbreiding in de fonologische context, maar dat is nu juist iets wat niet onder *lexicale diffusie* valt, maar onder regelsimplificatie. Van lexicale diffusie spreken we alleen als het gaat om een *identieke* fonologische context.
7. Op regel (2) zijn dan wel weer uitzonderingen, maar dat hoeft bij morf fonologische regels geen verbazing te wekken.
8. Een herziening van de UDF in de zin van Pollack (1977) lijkt wel gewenst: automatische fonetische processen werken 'right-side up', niet automatische geleerde regels werken upside-down. Een dergelijke herziening introduceert echter wel een mogelijk probleem voor de vereniging van de LDT en de right-side up/upside down phonology, omdat 'toegevoegde' regels eerder in het right-side up kamp thuishoren. Voor dit probleem heb ik nog geen oplossing.
9. Tenzij je zoals Bloomfield onder deze hypothese ook verstaat dat alle items die een A bevatten in de context C - D tegelijk B krijgen. Zie Koefoed & Schultink (1978) 83 e.v. Zie ook hun par. 5 over de relatie LDT & regelmatigheidshypothese.
10. Zowel in Van der Hulst (1978) als in Koefoed & Schultink (1978) wordt uitvoeriger op de distinctie tussen *resultaat* en *proces* ingegaan.
11. Zie Saporta (1965) voor de introductie van dit soort omgekeerde regels.
12. Het is onduidelijk in hoeverre (6) tevens model staat voor evt. synchrone derivaties met zgn. *local ordering* en ongemotiveerde abstracte onderliggende vormen.
13. "[...], notice that the set-up as presented [...] does not provide a reason ('motivation', 'explanation'), for *why* either the original sound change of CONTRACTION or its symmetrical converse eventually died (i.e. became "unproductive"), which they evidently did." Z. p. 273.
14. Indien de hernieuwde toepassing van de gevoede regel weer voedsel oplevert voor de voedende regel (i.e. het geval dat we hier bespreken) zou aan het opnieuw toepassen van regels geen einde komen. Men zou zich kunnen indenken dat de dreiging van dit "Sy-siphus" effect improductiviteit veroorzaakt. In Wang (1971), waarnaar Z. zelf verwijst, wordt inderdaad als oorzaak van improductiviteit de aanwezigheid van voedende regel gezien. Hier worden ook omgekeerde 'hypercorrectie' regels besproken.

- Interessant genoeg worden die echter *niet* opgevat als veroorzakers van improductiviteit.
15. Ik sluit niet uit dat een klankproces stagneert (i.e. improductief wordt) onder sociale druk en dat als gevolg hiervan reeds aanwezige effecten worden ongedaan gemaakt én dat bij dit ongedaan maken ook verkeerde vormen ontstaan. Maar *dit* terugdringen van de gevolgen van een regel, een proces dat beschreven wordt in Janson (1977), is een verandering in het bereik en de toepassingsfrequentie van de regel zelf. Er wordt geen enkele winst geboekt door aan te nemen dat omgekeerde regels hier iets mee te maken hebben. De omgekeerde regel die men aan wil nemen om de herstelwerkzaamheden te beschrijven ontstaat als gevolg van het improductief worden van de oorspronkelijke regel, niet andersom! Op p. 274-5 schrijft Z. echter dat zijn analyse niet bedoeld is als de beschrijving van dit sociolinguïstische verschijnsel.
  16. Z. (p. 280) wijst zelf ook op de mogelijkheid van telescopering.
  17. Een lijn van argumentatie die ik niet verder uiteenzet is de volgende. Het zal waarschijnlijk niet moeilijk zijn klankprocessen te vinden waarmee hypercorrecte vormen zijn geassocieerd, maar die toch uitzonderingsloos zijn. Moet dan de conclusie zijn dat regelcompetitie à la Z een aantal uitzonderingen kan teweeg brengen van nul tot alle vormen in kwestie (in welk geval er geen verandering is) en dat zijn theorie dus niet alleen elk willekeurig aantal uitzonderingen verklaard, maar ook het uitblijven van elke denkbare verandering. Een mogelijk voorbeeld dat Cor van Bree me suggereerde is dit. Voor de ontwikkeling sx (uit *sk* geschreven als <sch>) $\rightarrow$ *s* (behalve in de anlaut) komen hypercorrecte spellingen (en dus uitspraken?) voor als *vreschelyck* hetgeen aanleiding mag zijn tot de formulering van een symmetrische regel $s \rightarrow sx$. Van de ontwikkeling $sx \rightarrow s$ zijn echter geen uitzonderingen bekend.

Literatuur

- Cowan, W.,
(1971) Speculations about language change: the generation gap. *Lingua* 28, 265-75;
- Devos, M. & J. Taeldeman,
(1974) Vokaalverkorting in het West-vlaams. *Taal & Tongval* 26, 5-45.
- Gerritsen, M & F. Jansen,
Word frequency and lexical diffusion in dialect borrowing and phonological change. Te versch.
- Hooper, J.,
(1976) *Introduction to natural generative phonology*. New York.
- Hooper, J.,
(1976a) Wordfrequency in lexical diffusion and the source of morphophonological change. In: W. Christie (ed.), *Current progress in historical Linguistics*. A'dam, 95-105.
- Hulst, H. van der,
(1978) Naar een adequate theorie van taalverandering. *GLoT* 1, 119-143.
- Hulst, H. van der,
(in prep) Regelomkering, herstructurering en hypercorrectie.
- Hulst, H. van der,
(in prep) De lexicale diffusie theorie. Een bespreking van Wang (1977). Te versch. in de *Spektator*.
- Hyman, L.,
(1975) *Phonology: theory and analysis*. New York etc.
- Jansen, F.,
(1978) Een boterzacht bewijs voor leksikale diffusie. *Spektator* 7, 489-92.
- Janson, T.,
(1978) Reversed lexical diffusion and lexical split: loss of *-d* in Stockholm. In: *Wang (1977)*, 252-265.
- Keel, W.,
(1977) On the predictability of lexical diffusion. *CLS* 13. 186-97.
- King, R.,
(1969) *Historical linguistics and generative grammar*. New Jersey.
- Koefoed, G.,
(1976) Change is change in competence. In: G. Koefoed & A. Evers (eds.), *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek*. Groningen, 381-408.
- Koefoed, G. & H. Schultink,
(1978) De geschiedenis van de 'Ausnahmlosigkeit'. In: G. Koefoed & J. van Marle (eds.), *Aspecten van taalverandering*. Groningen, 71-97.
- Labov, W.,
(1972) The internal evolution of linguistic rules. In: R. Stockwell & R. Macaulay (eds.), *Linguistic change and generative theory*. Bloomington, 101-72.
- Leben, W. & O. Robinson,
(1977) 'Upside-down' phonology. *Language* 53, 1-20.
- Pollack, J.M.,
(1977) Upside-down phonology and natural processes. *CLS book of squibs*, 74-5.
- Ralph, B.,
(1975) *Phonological differentiation*. Göteborg.

- Saporta, S.,
(1965) Ordered rules, dialect difference and historical processes, *Language* 41, 218-24.
- Skousen, R.,
(1975) *Substantive evidence in phonology.*
The Hague.
- Verhoeven, G.,
(1974) Onregelmatigheid van klankverandering als gevolg van lexicale geleidelijkheid. *Spektator* 4, 29-41.
- Wang, M.C.,
(1971) What stops a sound change. In: J. Casagrande & B. Saciuk, *Generative studies in romance languages.* Newbury, 277-84.
- Wang, W.,
(1969) Competing changes as a cause of residue. *Language* 45, 9-45.
- Wang, W.,
(1977) *The lexicon in phonological change.*
The Hague.
- Zonneveld, W.,
(1978) *A formal theory of exceptions in generative phonology.* Dordrecht.